

SØNDERBORG SLOTSKAPEL*

Sønderborg slot skal være erobret og nedbrudt 1253 af Christoffer I.¹, men nævnes første gang i et brev 1256². I middelalderen ejedes slottet af de sønderjyske hertuger, senere af holstenerne, indtil den danske konge i den senere del af middelalderen endeligt kom i besiddelse af det³. Ved arvedelingen 1544 hørte det til den af Christian III. valgte part⁴; senest 1555 overdroges det til dronning Dorothea som livgeding⁵, og dronningen døde her 1571. Hans den Yngre, Frederik II.s broder, fik slottet tildelt ved den nye arvedeling 1564, idet dog moderens rettigheder forbeholdtes⁶. Slottet gik i arv til de sønderborgske hertuger, og ved deres konkurs 1667 tilfaldt det kongen. Fra 1764 til 1848/52 tilhørte det de augustenborgske hertuger, hvorefter det overgik til den danske og efter 1864 den prøjsiske stat. Fra 1885 ejedes det af den sidste augustenborgske hertug, Ernst Günther, og 1921 blev det købt af den danske stat, som siden da har ejet det.

Der har utvivlsomt også i middelalderen været et borgkapel, idet Valdemar IV. Atterdags bryllup 1340 stod i Sønderborg⁷, men der findes ingen nærmere efterretninger om kapellet (jfr. dog p. 2086). En senmiddelalderlig, hvælvet sal i den sydlige, ældste del af vestfløjen kaldes, uvist med hvilken begrundelse, det katolske kapel⁸.

Freden 1544 med kejseren og Christiern II.s overflyttelse til Kalundborg 1549 gav mulighed for en omdannelse af den gamle borg til en civil fyrstebolig efter renæssancens idealer. Arbejdet kom dog først i gang et par år før Christian III.s død under ledelse af bygmesteren Hercules von Oberberg⁹. Ifølge indskrift på »sangerpulpituret« (p. 2142) lod dronning Dorothea kapellet bygge 1568—70, utvivlsomt inspireret af samtidige og tidligere protestantiske slotskapeller i Sachsen og kapellet hos hendes svoger, Hans den Ældre, på Hansborg¹⁰. Omkring 1586 lod hertug Hans ved sin første hustru, hertuginde Elisabeths død indrette et gravkammer umiddelbart øst for kapellet; den naturligste løsning, en gravkælder under kirkerummet, var umulig, fordi slottets kældre, navnlig østfløjens, ved højvande er meget fugtige.

Efter at Sønderborgs periode som hertugresidens var ophørt, blev der ikke længere holdt regelmæssig gudstjeneste i kapellet, og den sidste hofpræst døde 1694¹¹. Den sidst kendte kirkelige handling fandt sted, da Frederik VI.s søster, hertuginde Louise Augusta, 1843 blev bisat (jfr. salmenummertavle p. 2146).

Kapellet, der optager nordfløjens midtparti — oprindelig flankeret af fyrstefamiliens værelser og økonomirum — har en længde på ca. 14,8 m og er ca. 9,9 bredt. Grundplanen danner et parallelogram, idet væggene i øst og vest er bygget parallelt med slottets øst- og vestfacade, der skærer nord- og sydmuren

*) Beskrevet og redigeret af Otto Norn under medvirken af Michael Hertz og Jørgen Steen Jensen.

i skæve vinkler. Kirkerummet er to stokværk højt og dækket af fire ufuldstændige stjernehvælv, som midt i rummet støttes af en slank granitstøtte. I første sals højde har det et galleri, som løber alle fire vægge rundt, og som forbandt de fyrstelige beboelsesrum på 1. sal øst og vest for kirken; endvidere er der under vestgalleriet et oprindeligt sangerpulpitur (p. 2141); både galleri og pulpitur er tilgængelige ad en trappe i nordvesthjørnet (p. 2138).

I sin nuværende form stammer kapellet helt og holdent fra dronning Dorotheas ombygning. Men dele af ringmuren fra det middelalderlige anlæg indgår i fløjens ydermur mod nord — i kirken så højt op som til galleriet. Under kirkegulvet findes (før 1718) tilkastede kælderhvælvninger. Tre oprindelige, nu tilmurede kældervinduer i syd er fra dronning Dorotheas tid. Nogle af fløjens mure blev baseret godt og solidt på eksisterende fundamenter, men det var ikke tilfældet alle steder. I tidens løb har murene lidt under disse uensartede funderingsforhold og gentagne gange slået revner. På indersiden af den middelalderlige del af kapellets nordmur er der fremdraget en række buestik, som i forbindelse med en afsats i vestmuren er tydet derhen, at man før ombygningen 1568—70 havde planlagt opførelsen af en treskibet hal, bredere end den nuværende kirkefløj¹².

Da kapellet var fuldent, havde det otte kurvehanksbuede vinduer i syd, fire under og fire over galleriet, samt i nord to over galleriet. Den modsætning, der senere kom til at herske mellem kapellets buede og fløjens øvrige rektangulære vinduer, blev udlignet ved von Platens 1720 afsluttede ombygning, som samtidig bragte rytme og overensstemmelse i façadernes vinduesplacering. Herved fik kapellet de nuværende vinduer, tre sydvendte under galleriet, to mod syd og to mod nord over galleriet. De ældre vinduesstik er 1955 blevet fremdraget og viser, at den oprindelige vinduesplacering var i nydelig harmoni med rummets hvælvninger.

Gennem en oprindelig kurvehanksbuet døråbning mellem de to vestligste vinduer kommer man ad en trappe fra slotspladsen ind i kirken. To (blændede) døre ud for hver ende af det søndre galleri formidlede adgangen til de fyrstelige lejligheder. Spor af en tredje dør midt på det vestre galleri er markeret. Foruden den nævnte, nu udvidede dør til gården er der senere kommet endnu to i det underste stokværk, en i det sydvestlige hjørne (i vestmuren) og en i det nordøstlige; bag denne ligger den fyrstelige begravelse, der nu omfatter hele nordfløjens stueetage øst for kirkerummet. Dørene på galleriet er begge blændede. — Udgangen fra det kælderrum, som ligger øst for kirken, munder ud til gården under det østligste af kirkens vinduer. Omkring denne kældernedgang er der inde i kirken opmuret vægge og loft, og vinduets sålbænk er hævet. Trappen fra gården, der oprindelig gik vinkelret på muren, har foroven fået en afsats, og trappeløbet er nu bygget parallelt med muren.

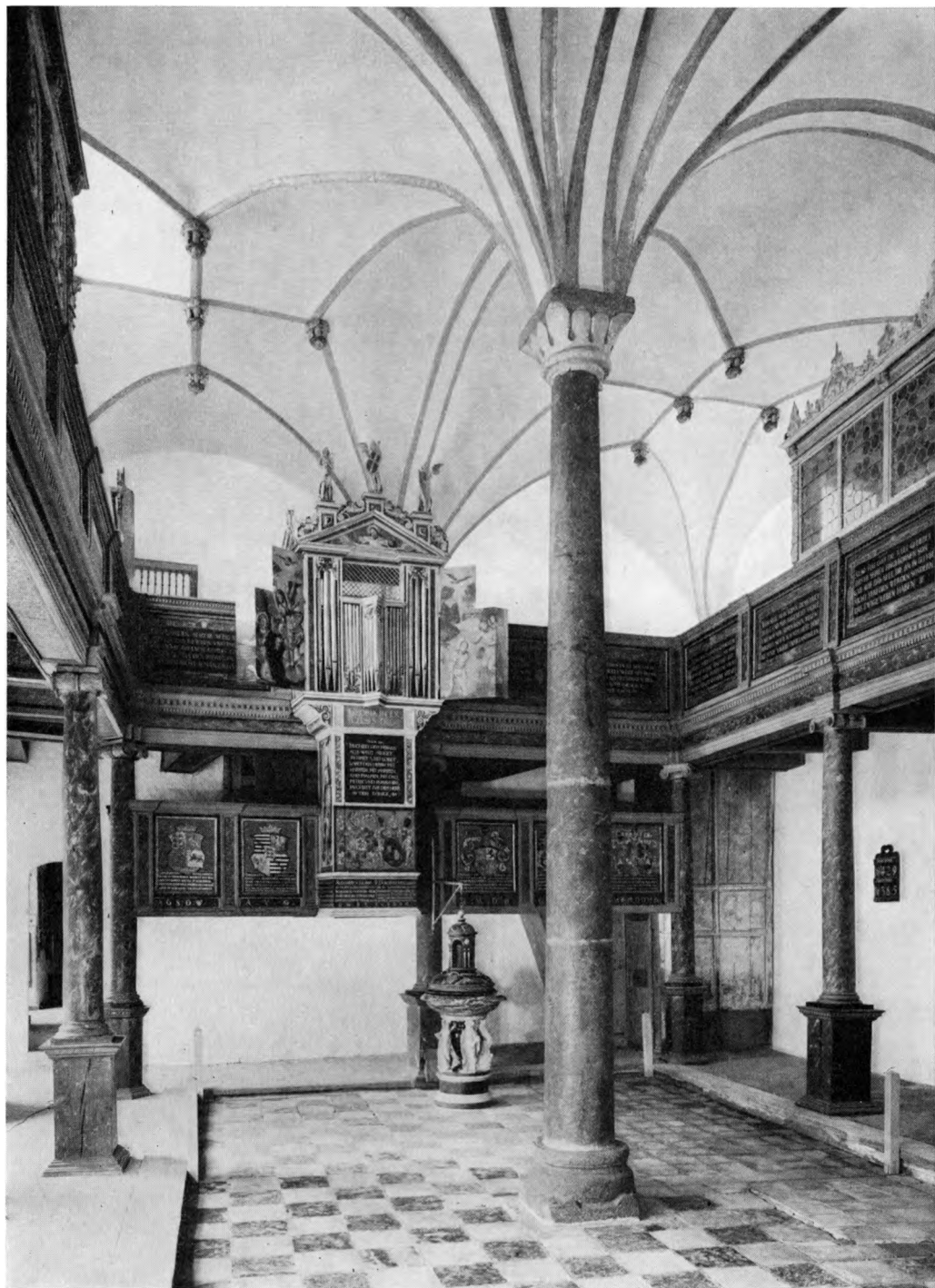
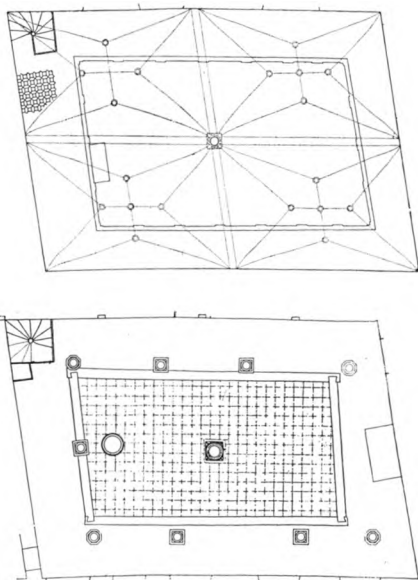
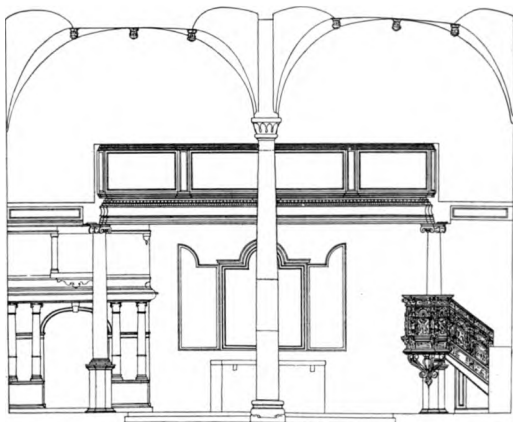

Fig. 1. Sønderborg slotskapel. Indre, set mod vest.

L. L. 1960

Fig. 2. Sønderborg slotskapel. Planer 1:300 og snit, set mod øst 1:150. Efter opmåling af Charles Christensen 1936-42).

Kapellets fire hvælvinger støttes midt i rummet af en ca. seks m høj søjle af rød granit. Det glatte skaft består af tre tromler, de to nederste cylindriske, den øverste svagt tilspidset. Skaftet er romansk ligesom den attiske base med hjørneblade og det bægerformede kapitæl med 12 blade, der strækker sig op mod en glat, rektangulær abakus. Søjlen hviler på et teglstensfundament i gulvniveau; base og kapitæl minder om søjlerne (fra o. 1200) på apsisgalleriet i Roskilde domkirke (DK. Kbh. amt p. 1348). Måske stammer denne søjle fra det middelalderlige borganlæg, og man har tænkt sig den stående i et rum i det store, nordlige tårn, som blev nedrevet inden kirkelløjens opførelse¹².

Graterne i de fire stjernehvælv er smykket med påklæbede guldapistrimler, der ved restaureringen 1955 blev rensset for senere hvidtelag. I graternes skærringspunkter sidder de ældste bevarede stukkaturarbejder i Danmark, tyve hængekonsoller¹³, udformede som nedadskuende medusahoveder på en kort, ligesom drejet stamme, smykket med påsatte frugtbundter og barneansigter (fig. 3). Stafferingen, der sad meget løst på gipsen, var overmalet, og blev ved den nævnte restaurering kun afdækket på den nordligste konsol i det sydøstre hvælv, mens de øvrige nymaledes i den oprindelige farveholdning.

Konsollerne var ophængt i T-formede jernstænger, som var drevet ned igennem hvælvene, indtil deres tværarme red på hvælvenes oversider. Konsollerne, der har et cylindrisk hulrum i stammen, var derpå med en voksholdig masse støbt fast omkring den del af jernankrene, som stak ned i kirken, og som var forhugget således, at der dannedes modhager. Disse ankre er for at forebygge rustsprængninger erstattet med ankre af bronze; endvidere er medusahovederne

og de påsatte barneansigter og frugt-bundter, der var hæftet på stammen med jernstifter, nu fæstnede på anden vis³⁵.

Kapellets gulv er i det store og hele intakt. Den store, midterste del ligger et trin lavere end gulvet under galleriet og er adskilt fra dette ved en ramme af egebjælker. Belægningen er her grå og sorte, skånske kalkstensfliser i tavlemønster; et stykke gulv i nordvest har dog efter en reparation fået lysegrå flisebelægning. Gulvet under galleriet består af teglfliser, sine steder af varierende størrelse, og langs østvæggen af gotlandske kalkstensfliser.

INVENTAR

Skønt kapellet stadig i hovedtrækkene fremtræder, som da det blev indrettet, med altertavle, døbefont, gallerier og »sangerpupitur«, er der dog siden dronning Dorotheas tid sket betydelige ændringer ved inventaret. Fra hertug Hans' yngre dage stammer portalepitaftet, fra hans senere tid, første fjerdedel af 1600-tallet, prædikestolen, de nuværende herskabsstole og orglet. Senere, da der ikke mere holdtes regelmæssig gudstjeneste, er stolestaderne blevet fjernet. I nyere tid er mindre dele af inventarets træværk fornyet. 1955—56 blev der under Nationalmuseets og den kgl. bygningsinspektørs ledelse foretaget en konservering af kapellet. Træværket og hvælvingsdekorationerne blev istandsat af maleren, konservator Mogens Larsen og hans medhjælper Jørgen Madsen, skulpturerne af billedhuggerne C. J. Baumbach og Vitus Nielsen, mens altertavlen blev rensat af konservator N. J. Termansen.

Alterbord, muret op mod østvæggen, fra 1725, forhøjet 1729¹⁴, med dækplade af grå, gotlandsk kalksten, 117 × 215 cm. Overpudset og hvidkalket.

†*Alterklæde*, beskrevet 1840 som rigt stukket med farvet silke og guldtråd ... helgenbilleder med glories i antikt draperi og spidsbuer i indfatningerne¹⁵. 1888 nævnes, at det var af sort fløj¹⁶. En fejlagtig tradition vil, at det var udført af dronning Dorothea selv. 1865 fandtes levninger¹⁷, som 1888 var fjernet af besøgende¹⁶.

†*Alterbordshimmel*. Manglende staffing på galleriets loft over alterbordet viser, at der har været en alterbordshimmel.

Altertavlen (fig. 4-5) er en nederlandsk fløjtavle fra o. 1560 med malerier såvel i midtskabet som på de to fløjes for- og bagsider. Den er tilskrevet Frans Floris i Antwerpen¹⁸. Midtskabet, der måler 214 × 166 cm, forkropper sig oventil i en rundbue; alle felter indrammes af kraftige profillister.

L. L. 1960

Fig. 3. Sönderborg slotskapel. Hvælvkonsol (p. 2132).

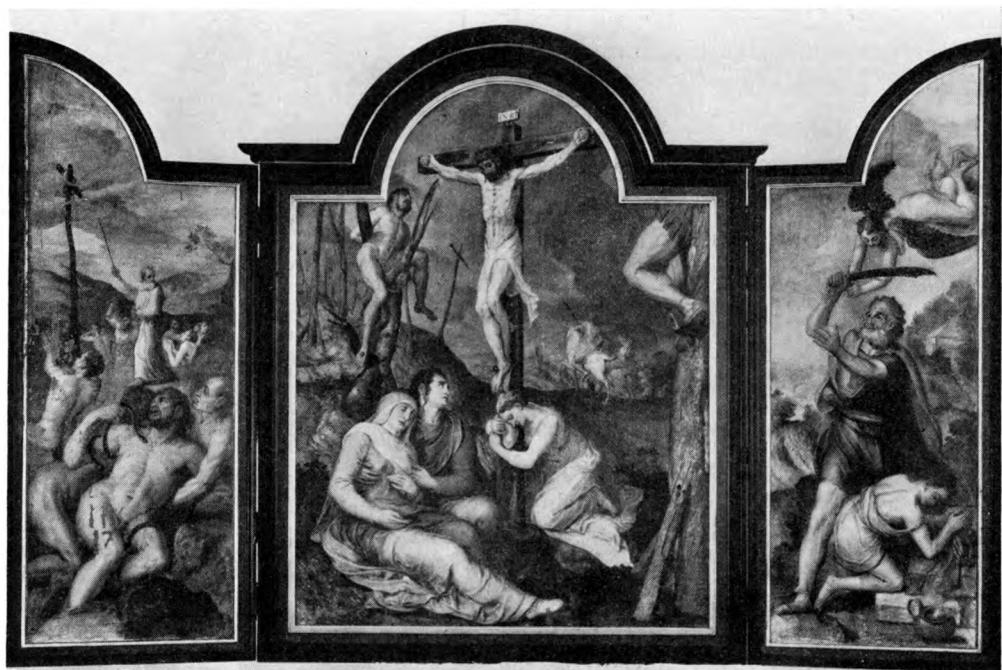

Fig. 4. Sønderborg slotskapel. Altertavlen med åbne fløje (p. 2134).

N. E. 1956

Malerierne, tempera på kridtgrund, forestiller i midtskabet Golgatha, Kristus på korset mellem røverne; på fløjenes forsider (mod nord) kobberslangen, (mod syd) Isaks ofring. Fløjenes bagsider viser menneskehedens begyndelse og slutning, mod nord Adams skabelse, mod syd Dommen (fig. 5). — Midtfeltets korsfæstelsesbillede, 182 × 141,5 cm, er sandsynligvis i hovedsagen udført af Floris selv. Det minder om hans korsfæstelsesbillede fra 1554 i Arnstadt (Thüringen), men har færre bipersoner. Kompositionen er udpræget manieristisk, og de tre kors danner i stedet for den middelalderlige, frontale opstilling en diagonallinie, hvis midtpunkt er den langstrakte Kristusfigur med den knælende Maria Magdalene ved korsets fod. Ved at lade den ene røvers overkrop falde næsten helt uden for billedet har kunstneren opnået at koncentrere opmærksomheden om forgrunden. Det patetiske fremhæves af den forpinte »gode« røver, mens de i baggrunden bortstormende ryttere gør scenen livfuld. Hovedpandestedets uhygge fremhæves af de i billedets venstre side anbragte gamle korstræer med enkelte henrettede og de over stedet kredsende ravne. I billedet af Adams skabelse ses det, at livsånden endnu ikke har nået de døde ben af ler. I dommedagsbilledet ledes blikket fra de opstående sjæle mod Kristus, på hvis højre side Maria bønfoldende knæler, mens en gruppe hellige sidder på hans anden side. Over domsscenen fremvises lidelsesredskaberne. Nederst til højre bortslæbes en fortabt af en djævel, og inde under Kristi skysæde skimtes et inferno

Fig. 5. Sønderborg slotskapel. Altertavlen med lukkede fløje (p. 2134).

N. E. 1956

af djævlø og fortabte. — Rammens inderste liste er forgyldt, den mellemfaldende liste rød med svag hvid prikning, den yderste sort. Billederne bærer alle præg af Floris' forkærlighed for det nøgne, stærkt bevægede menneskelegeme, og derfor dominerer hudfarverne med deres varme gule og brunlige toner. Baggrunden fortøner sig i bløde, grønne og blå farver. Som eksempel på Floris' karakteristiske farvevalg skal blot midtfeltets antydes. Kristus har bleggul

hudfarve og blålighvidt lændeklæde. Maria er klædt i blegt blå, rødt og hvidt, mens Johannes' dragt er cinnober og kraplak. Magdalene har lys, gul og rosa kjortel. Det i baggrunden liggende Jerusalem er rødbrunt, mens himlen fra brungul og lilla går over i uvejrsgråt.

En **Messehagel* kom 1681 til bykirken; se p. 2082.

Døbefonten (sml. fig. 1) er af sort kalksten, flammet marmor og med alabastudsmykning. Efter godkendelse af en tegning bestilte Christian III. hos billedhuggeren Cornelis Floris i Antwerpen 1557 en font, som utvivlsomt er identisk med denne¹⁹. Fonten, 115 cm høj, er af en i den tidlige renæssance og i højrenæssancen almindelig type med karyatidebåret kumme. På den cylindriske plint af sort kalksten med profileringer af alabast står fire alabastfigurer, evangelisterne med deres symboler (fig. 6), omkring en vaseformet baluster af sort kalksten, som bærer en cirkulær plade af lys alabast med rødbrune årer, hvorpå den rødflammede marmorkumme hviler. Dennes ydre tværmål er 91 cm, det indre 66,5. Foran vestgalleriets midtsøjle. — 1955 skiltes fonten ad; rustne jerntappe, der flere steder havde sprængt stenen, blev fjernet og erstattet med bronzetappe. Balusteren gennemboredes, og en indsat rustfri stålstang har nu overtaget hele kummens vægt²⁰.

Fontelåg af træ, 75 cm i tv., samtidigt med fonten og utvivlsomt også fra Floris' værksted. Det er hvælvet og bærer et lille rundtempel med fire nicher, hvis jerntappe har fastholdt $\dagger$ statuetter, rimeligvis af alabast. På lågets overside er anbragt fire alabastvåbenskjolde — parvis to danske og to fra Sachsen-Lauenborg (dronning Dorotheas våben). Over- og undersiden er rødmarmoreret. Ophængt i svingarm af forgyldt smedejern, fastgjort til gallerisøjlen.

Prædikestolen (fig. 7) kan stilistisk henføres til Niels Tagsens værksted, hvorfra også »hertugstolen«s hermer og topstykker må stamme (ligesom altertavlen og et epitafium m. m. i Sønderborg S. Marie kirke (p. 2076)). Den svarer nøje til den prædikestol, der o. 1620²¹ bestiltes af Hans d. Yngre til kapellet i det af ham (1582—87) opførte Glücksborg slot (nu i Neukirchen)²². Stolen, der helt følger den flensborgske billedsnider Hinrich Ringerincks såkaldte vestflensborgske prædikestolstype, både i opbygning, enkeltheder og i billedrelieffer, består af fire fag samt opgangspanel med to fag. I storfelternes arkader ses relieffer af 1) fødselen (fig. 8), 2) dåben²³, 3) Kristus på korset mellem Maria og Johannes, 4) opstandelsen (efter Albrecht Dürers lille kobberstikpassion) (fig. 8), 5) himmelfarten og 6) pinseunderet, de to sidste på opgangspanelet²⁴. I postamentfelterne er der højtytske indskrifter (reliefversaler) svarende til storfelternes relieffer, alle fra det ny testamente undtagen under pinseunderet: »Ich wil meinen Geist avgiesen vber alles Fleisch. Vnd ewre Sohne vnd Töchter sollen weissagen. Ewre Eltesten sollen Travme haben. Vnd Ewre Ivn-gelinge sollen Gesichte sehen. Joel 2«²⁵. Frisefelterne har kapitelhenvisninger til stor-

L. L. 1956

L. L. 1956

Fig. 6. Sønderborg slotskapel. Bærende evangelistfigurer af alabast under døbefonten, (p. 2136).

relieffernes fremstillinger. På hjørnernes pilastre står 11 apostle (med Paulus) — nu til dels uden attributter — på kvartkugleformede navneconsoller (fordybte versaler): 1) »S. Iacobvs maior«, 2) »S. Andreas«, 3) »S. Philippvs«, 4) »S. Iohannes«, 5) »S. Petrvs«, 6) »S. Pavlv«, 7) »S. Matthævs«, 8) »S. Bartholome«, 9) »S. Iacobvs minor«, 10) »S. Matthias« og 11) »S. Simon«, de tre sidste på opgangspanelet. Samtidig underbaldakin af S-bøjler. Fire krumknægte på frisen og fire på postamentet er fra ældre restaureringer.

Endnu 1749 havde stolen seks fag²⁶ og følgelig også alle 12 apostle. Det manglende (og vel også en dør) må være blevet fjernet ved stolens nuværende placering²⁷; ligeledes er hængestykkerne gået tabt. Prædikestolen er forbundet med galleriets nordøstlige søjle ved en planke med udskårne bladranker. Sekundær staffering, gråhvid med guld, frise- og postamentfelter sorte med guldversaler, synes at følge den oprindelige farveholdning²⁸.

(†) *Stolestader*. Under nord- og sydgallerierne var der 1749 stadig stolestader. På nord- og sydsiderne af gallerisøjlernes postamenter mangler marmoreringen

dér, hvor de har stået. Langs vestvæggen var der 1749 tre længere stader²⁶. 1609 omtales en stol bedækket med sort fløj²⁹. På den midterste vestsøjle ved døbefonten hænger et umalet, enkelt klapsæde, som mangler støtte (af fyr, ikke oprindeligt). I tilslutning til prædikestolstrappen, øst for stolen, er der en ganske enkel *lukket stol* af genanvendte materialer. Hvid og grå marmorering. I kirkens sydvesthjørne synes der 1749 at have været en lukket stol²⁶.

Galleri. Til kirkens oprindelige udstyr hører galleriet, af eg, der i varierende bredde løber langs alle fire vægge. Det bæres af indmurede tværbjælker og de under forkanternes langbjælker anbragte søjler, der står med forskellig afstand. I det nordvestlige hjørne fører en spindeltrappe op til vestgalleriet og det derunder hængende »sangerpulpitur« (p. 2141). Galleriet har fyrretrægulv, hvorpå der er lagt et flisegulv af et i Danmark enestående mønster af kvadratiske og aflange, sekskantede sten, som endnu bærer spor af gul og grøn glasur³⁰. Sandsynligvis har dette flisegulv strakt sig overalt, men det er nu blot bevaret i syd og vest samt på nordgalleriets vestre del. På det østre galleri og resten af det nordre består gulvet nu af de brede fyrrebrædder, som er over seks meter lange; fliserne her er muligvis fjernet sammen med den nedennævnte søjle under galleriets nordøstre hjørne.

Søjlerne er som det øvrige galleri af eg. Under det nordre galleri er der tre (oprindelig fire, den østligste i hjørnet er fjernet), under det søndre fire og midt under vestgalleriet een søjle. De står på høje, fir- eller ottekantede postamenter med profileret fodliste og kronliste med tandsnit. De glatte, svagt tilspidsede søjleskafter har profilerede baser og kapitæler af jonisk orden. Under galleriets nordøstlige hjørne sidder kapitælet fra den fjernede søjle, som antagelig har måttet vige pladsen for at lette adgangen med kister til gravkapellerne. Galleriets hjørne er nu ophængt i en dragerbjælke, som er forankret til muren ved et jernbånd. — Over søjlekapitælerne forkrøppes arkitrav og gesims. Brystværnet holdes af vredne, svagt buede jernstænger, sat ned i galleriets gulv ca. en tomme fra panelet. Dette har på langsiderne mod rummets midte syv fyldinger (de østligste en smule kortere end de øvrige), på østsiden fire og på vestsiden tre. Fyldingerne adskilles af profilerede rammestykker, hvorom brystværnets fod- og topstykker er forkrøppet; gesimsen har dobbelte tandsnitlister. I dens overside sidder hele vejen rundt, med ca. 30 cm.s mellemrum, små, cylindriske huller, der muligvis har tjent som lyseholdere.

Galleriet og kirkens gulv er som nævnt forbundet ved en spindeltrappe i det nordvestre hjørne, fra hvilken man også har adgang til »sangerpulpituret« under vestgalleriet. Trappens trin er af fyr og spindelen af eg; trappeløbet begynder forneden øst for spindelen og når gennem to venstre-omdrejninger op til galleriets gulv, hvis oversavede brædder man ser ovenpå bærebjælkerne; her munder det ud mod syd, omgivet af et brystværn af eg.

Fig. 7. Sønderborg slotskapel. Prædikestol (p. 2136).

L. L. 1960

Trappen er skilt fra kirkerummet ved vægge af brede fyrrebrædder. Den østre er mod kirken delt i seks felter ved profilerede lister og lysmarmorert.

Indvendig er trappeopgangen hvidtet, og her er der både i rækværket foroven og i østvæggen mange indsnittede figurer, navnetræk og bomærker, samt årstal — det ældste fra 1586 — og flere kighuller. I bræddevæggen mod syd er der to døre, een forneden, forskudt mod øst, og ved trappeløbets første omdrejning een til »sangerpulpituret«.

Visse træk ved galleriets nordøstre hjørne har ledt tanken hen på, at trappen skulde have stået her; således er østenden af nordgalleriets langbjælke afgnavet ind mod loftets hjørnefelt, og dettes brædder er uden sammenhæng med de tilstødende felters. Endvidere er den afgnavede bjælke kun nødtørftigt bemalet, og marmoreringen i loftsfeltet afviger fra det øvrige galleris loft.

Galleriets staffering er oprindelig. Postamenternes sideflader, søjleskafter og frise, rammestykkernes fyldinger samt loftet under galleriet er marmoreret med rød-hvid-dodenkop. Baser og kapitæler, arkitrav og gesims, rammelister, brystværnets og postamenternes kronlister er malet med en blågrå farve, som også dækker brystværnets bagside. Fyldingerne i brystværnet er omgivet af en smal, forsølvet liste. I kartoucher, malet i gult og rødbrunt på sort grund, står med forgyldte versaler (på temperabasis) tyske bibelsteder; snart ordrette citater, snart parafraser. For at fremhæve skrifttyperne er først forgyldningen lagt på, siden bundens sorte farve, som er malet ind på guldet, så bogstavernes form tegnedes så skarpt som muligt. På vestsiden fra syd: 1) »Ephes: 2. Avs Gnaden seid Ir selig worden dvrch den Glavben« etc. [v. 8—9]. 2) »Ezechiel 33. So war als ich lebe, spricht der Herr, habe ich nicht Lvst am Tode des Svnders« etc. [v. 11 i uddrag]. 3) »Lvce 21. Hütet Evch, das Ewre Herten nicht beschweret« etc. [v. 34 i uddrag]. — Indskrifterne i nordsidens fyldinger, fra vest: 1) »Esaie 43. Ia mir hastv Arbeit gemacht in Deinen Svnden, vnd hast mir Mvhe gemacht in Deine(n) Missethate(n)« etc. [v. 24 og 25]. 2) »1. Paral: 7. Wen sich mein Volck demvtiget, betet, vnd mein Angesicht svchet, vnd sich von seinen bösen Wegen bekeret« etc. [2.(!) Krønikernes bog 7,14]. 3) »Johann 3. Also hatt Gott die Welt geliebet, das Er seinen eingebornen Son gab« etc. [v. 16]. 4) »1. Chorin. Sintemal dvrch einen Menschen der Tod, vnd dvrch eine(n) Mensche(n) die Avfferstehvng der Tode(n) kom(m)et« etc. [15,21]. 5) »Johann 14. Ich bin der Weg, die Warheit vnd das Leben« etc. [v. 6]. 6) »Acto: 10. Von Ime zevgen alle Prophete(n) d(a)ss dvrch Seine(n) Name(n) Vergebv(n)g der Svnde(n) empfähen« etc. [v. 43—?]. 7) »Matth: 11. Komet zv mir alle die Ir mvhselig vnd beladenn seit ich will Evch erqvicken« [v. 28]. — På østsiden fra nord: 1) »Johann: 5. Warlich warlich sag ich Evch wer mein Wort höret, vnd glevbet dem der mich gesant hat« etc. [v. 24]. 2) »Johann: 10. Warlich warlich ich sage Evch, ich bin die Thvr, so iemant« etc. [v. 9]. 3) »Iohann: 6. Warlich warlich sage ich Evch werdet Ir nicht esse(n) das Fleisch des Me(n)sche(n) Sons« etc. [v. 53 og noget af v. 24]: »De(n) ich bin d(a)ss Brot des Lebe(n)s« etc. 4) »Esaie: 55.

V. M. 1960

V. M. 1960

Fig. 8. Sönderborg slotskapel. Prædikestol, relieffer i storfelter (p. 2136).

Wolan all die Ir dvrstig seit, komet her zvm Wasser« etc. [v. 1]. — På sydsiden, fra øst: 1) »Matth: 6. Svchet am ersten das Reich Gottes« etc. [v. 3]. 2) »Psalm: 112. Wol dem der de(n) Herrn fvchtet« etc. [v. 1—3]. 3) »Psalm: 23. Der Herr ist mein Hirte, mir wirt nichts mangeln« etc. [v. 1 og 2]. 4) »Esaie: 57. Wer avff mich trawet, der sol das Land erben« etc. [slutn. v. 13, og endvidere]: »Rvff mich an in der Noth« etc. »Psalm: 50« [v. 15]. 5) »Johann: 3. Wer an den Son Gottes glevbet, der hat das ewige Leben« etc. [v. 36]. 6) »Johann 8. Warlich warlich sage ich Evch so iemant mein Wort wirt halten« etc. [v. 51]. 7) »Apo-calip: 1. Er hat vns geliebet vnd gewaschen« etc. [slutn. v. 5 beg. v. 6].

Pulpitur (kaldet »sangerpulpitur«, sikkert fordi orgel, sangere og musikanter har haft plads der), samtidigt med galleriet, under hvis vestre del det hænger mellem søjlerne og væggen. Mod øst seks fyldinger og mod syd to fyldinger³¹, hvorimellem profilerede rammestykker; profileret fodliste og forkroppet gesimsfrise (jfr. galleriet). Pulpituret er tilgængeligt fra galleritrappen i nordvest (p. 2138). Mellem dette trappehus og vestmuren er der senere opsat en indelukket, smal trappe, ad hvilken der gennem en dør forinden i øst skabtes en særlig forbindelse fra kirken, og det var antagelig på dette tidspunkt, man blændede døren til den gamle trappe (senere genåbnet).

Staffering og indskrifter (forgylde versaler på tempera) som galleriets (se

dette). Våbnerne i de heraldiske farver. Felternes indskrifter og motiver er fra sydvest: 1) 121. salme: »Der Herr behyte deinen Eingang« etc., 2) »Diese Capel vnd d(as) Schlos hat gebawet Dorothea die Andere des Name(n)s, von Gots Gnade(n) Königi(n) zv Den(n)emarck, geborne Hertzogin zv Sachse(n), Engern vnd Westphaln, Christiani des 3 Könige(n) zv Dennemarck nach gelassene Witwe vnd ist d(as) Gebew angefangen A(n)o 1568 vnd volendet A(n)o 1570«, 3) Christian III.s våben og »Christian 3. von Gottes Gnaden König zv Dennemarck, Norwege(n)« etc., på fodlisten A. G. S. D. W., 4) dronning Dorotheas våben og »Dorothea von Gottes Gnaden Königin ... Geborn zv Sachsen Enger(n) vnd Westphale(n)« etc., på fodlisten A[lles] V[on] G[naden], 5) fyldingen er nu fjernet, men har været noget bredere end de øvrige og kan ikke have haft et påmalet våben; dækkes af orgelet, jfr. p. 2145. 6) Hertuginde Elisabeths våben og »Elisabeta von Gottes Gnaden Geborne Hertzogin zv Bravnschweig vnd Lvnbevrge« etc., G[ott] W[ird] D[ich] B[ehatten], 7) hertug Hans den Yngres våben og »Iohans der Ivnger von Gottes Gnaden Erbe zv Norwegen, Herzog zv Schleswig, Holstein, Stormarn vnd der Ditmarschen« etc., G[ott] G[ebe] G[lück] M[it] F[rieden]³², 8) »Salom[o]n«... »Wa[s] krieget der Men[s]ch favs] aller.... [ulæseligt]³³. Antagelig 1626 blev feltet overmalet af Wulf Petersen³⁴ med Agnes Hedwigs våben og »Agnes Hedwig von Gottes Gnaden geborne Fürstin zv Anhalt« etc., H. R. M. D. I). H. G.

Herskabsstole. (†)1)- Rester af ældre snitværker og paneler er bevaret såvel i den såkaldte »hertugstol« (ndf. nr. 2) som i »hertugindestolen« (nr. 3); de nu forskårne endepaneller i den førstnævnte og gittervinduerne i den sidste, begge dele ifølge deres karakter jævngamle med kapellets ældste inventar og for paneldelenes vedkommende overensstemmende med galleriets profiler og staffering. Disse dele kan stamme fra dronning Dorotheas †herskabsstol på galleriets vestlige del.

»Hertugstolen«s østvæg består af *fyldingspanel*, to gange to brede fyldinger og to smallere fyldinger mod syd om døren, hvis fyldingers rammestykker har flad karnis. Over gesimsen det øverste af tre noget bredere, ens fyldinger. Nord for vestdøren (rammestykker med flad karnis) to smallere fyldinger. Begge endevægge har huller til gitterværk af balustre, 2 cm i tv. og med en indbyrdes afstand af 10 cm; østvæggen har 14 huller bevaret, vestvæggen 13³⁵. Den oprindelige staffering på de små fyldinger er rød-hvid-dodenkop marmorering, de store fyldinger har lys, stormønstreret grå-gul-rød marmorering på hvid bund, alt overensstemmende med kirkens oprindelige udmaling.

De seks gamle *gitterlåger*³⁶ i »hertugindestolen« er af blødt træ, rammerne har flad karnis; den gennembrudte ornamentik består af ungrenæssance akantus- og rulleværk med dyrehoveder og fugle, der omgiver et af de seks hertugelige våbner, fra øst: Norge, Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken og Oldenburg-

Delmenhorst. Hvid, brun, blå og gylden staffering; bagsiderne har været malet som en genspejling af forsiden, dog med Jesu-monogrammer på våbnernes plads.

De nu forskårne endestykker i »hertugstolen« har været ca. 240 cm brede.

Kun vestgalleriet og det herunder op-hængte pulpitur er så brede. Da der næppe har været plads til — ej heller brug for

— nogen herskabsstol på det lavloftede

»sangerpulpitur«, må man antage, at panelværket har hørt til en stol på vestgalleriet³⁵. Stolen må have været be-

stemt for dronning Dorothea selv, der således gennem den nu tilmurede dør har

haft direkte adgang til den. Placeringen på vestenden over for alteret er i over-

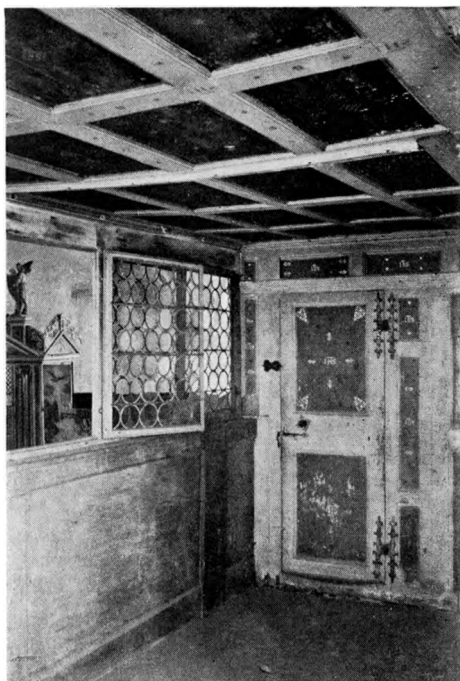
ensstemmelse med skik og brug i lutheranske fyrstekapeller (jfr. p. 2162). Se-

nest ved opsættelsen af det nuværende store orgel foran pulpituret har hertugen været tvunget til at flytte sin stol hen

på sidegalleriet.

2) »Hertugstolen« (fig. 9) på nordgalleriet, muligvis opsat før 1616 (jfr. ndf.) af Niels Tagsen, til hvem stolens billedskærerarbejde af stilistiske grunde kan henføres. Gavlpanelerne³⁷, der er af eg og stammer fra en ældre stol, er beskrevet under (†)1; vestdøren er vendt. Stolens kassetterede loft er af fyr. Façaden, mod syd, har to relieffigurer, mod øst Maria med barnet på halvmåne, mod vest Salvator. For endepanelernes sydhjørner figurer, den østlige forsvundet, mod vest en apostel med bog (hænderne er borte). I frontsiden seks blyndfattede vinduer med cirkelrunde glas og snoede vindjern, dør i øst og vest. På gesimsen, støttet af krumknægte med englehoveder³⁸, er der på sydsiden tre, på enderne to kartouchetopstykker, alle med relieffer (og tilhørende malede indskrifter på frisen). De er udformet med rulleværk, guirlander, frugtbundter og draperi. Mellem topstykkerne mindre spir med rosetter. Sydreliefferne forestiller fra vest: 1) Bebudelsen, 2) besøgeisen og 3) fødselen; mod vest 4) »S. Marcvs« og 5) »S. Matthevs«; mod øst 6) »S. Lvcas« og 7) »S. Iohans«.

Fyldingerne i de korte sider er marmorerede, blågrå og hvide, rammestykkerne hvide med lidt forgyldning. Stafferingen på topstykker og hermer er blå, grå og guld. Indvendig er fyldingerne på endestykkerne og kassetteloftets felter

N. K. 1947

Fig. 9. Sönderborg slotskapel. »Hertugstol«, indre (p. 2143).

A. Brandt fot.

Fig. 10. Sønderborg slotskapel. Kong Christian III.s *anetavle, i det nationalhistoriske museum på Frederiksborg (p. 2146).

blå, rammerne hvide. Loftet og endevæggens fyldinger har guld og sort skabloneret dekoration og Jesu-monogrammer. I den anden rude fra øst er indridset AH/AVG, muligvis for Agnes Hedwig, Alles von Gnaden, hvorved stolen dateres til før hertugindens dødsår 1616. I modsætning til Tagsens ligeledes seksfløjede stol i S. Marie kirke (p. 2098) må denne betegnes som et håndværksmæssigt ringe arbejde, hvilket kan skyldes den overvættede brug af genanvendte materialer.

3) »Hertuginlestolen«³⁹ på sydpulpituret er i forhold til »hertugstolen« noget forskudt mod øst. Hermerne kan være samtidige med Tagsens relief ligurer på »hertugstolen«, men skyldes en anden snedker. Af fyr, med hermer af egetræ (de genanvendte gitterlåger, jfr. ovfr., af blødt træ). Gesimsen brydes af volutknægte, skiftevis engle- og løvehoveder. På de lodrette rammestykker er der på øst- og vesthjørnerne kvindelige hermer, på nordsiden fem skæggede mandlige og to kvindelige, med kartouchelignende skafter. Døre i øst og vest. Gitterlåger, se herskabstol nr. (†)1. Mod sydøst, ud mod vinduesnichen er der et gitterværk (små kvadrater). Hermerne er hvide og blå med naturlig hudfarve. På den femte vinduesstolpe fra øst er monogrammet AH indskåret, muligvis for hertuginde Agnes Hedwig, hvorved stolens opførelse ligesom »hertugstolen« bestemmes til tiden før hendes død 1616.

Dørfløje. 1) O. 1586. Til gravkapellet er der en svær, jernbunden egetræsdør med låsetøj og hængelås, sikkert fra samme tid som portalepitaftet. I 1700-tallet har indgangen muligvis været tilmuret⁴⁰ (jfr. p. 2148).

2—3). O. 1630 På sydgalleriet er der mod øst- og vestgallerierne opsat to tarvelige portaler af fyr (façade mod syd), med håndgreb og låsetøj, sikkert for at hindre uønsket færdsel i kapellet, idet galleriet var den eneste indre forbin-

A. Brandt fot.

Fig. 11. Sønderborg slotskapel. Dronning Dorotheas *anetavle, i det nationalhistoriske museum på Frederiksborg (p. 2146).

delse mellem nordfløjens østlige og vestlige del⁴¹. De udsvejede sidevinger, bl.a. med dyrehoveder, og topstykkerne er udsavede. Mod syd pålagte volutter. I dørfyldningernes øverste del er der drejede balustre. Sydsiden gråmalet og forgyldt med volutter, som næsten er bruskværksagtige. De flade nordsider er gråmalede med gule volutsving.

Orgelhuset (sml. fig. 1) fra beg. af 1600'rne, er et fløjskab på højt fodstykke, nu uden værk. De fornyede piber⁴², der er synlige, når skabet åbnes, er fordelt i to flade sidetårne i fuld højde og et lavere, spidsvinklet udkragende midttårn mellem flade felter og herover et rektangulært »klanggitter«. Foroven på tårnene og forned i felterne er der ungrenæssanceagtige ornamenten bl.a. med musicerende engle⁴³. Skabet, hvis flade fløje er afpasset efter det fremspringende midttårn med udskæring for gitteret, har postament, som er karnisagtigt indsvunget på siderne, ingen frise, men en kraftig, profileret arkitrav. Herover hæver sig en bred trekantgavl på façaden, en smallere over hver af siderne. På alle gavlsider ligger der akantusvolutter, på forsiden brudt af tre postamenter, som bærer slanke, musicerende englestatuetter (harpe, gambe og horn; en del enkeltheder fornyet); på siderne ender volutterne i et topspir, nu uden figur⁴⁴. Skabet hviler på en høj, smal, kasseformet underdel med portalfelter på siderne og på forsiden et glat midtfelt mellem lodrette smalfter (listerne mellem felterne på kassens nederste halvdel fjernet 1626). Et glat fodpanel med profillister foroven og forned skjuler de to bjælkeender, der bærer orgelhuset.

Allerede 1840 var orgelhuset en tom skal⁴⁵. Kun de to vindlader og bælgen er bevaret. Øverste vindlade har ni registre, afmalet på karnis'en mellem skab og fodstykke⁴⁶. Nederste vindlade har fem registre. Bælgen er anbragt bag

orgelhuset på »sangerpulpituret« skjult af simple fyrretræspaneler med en dør.

Under den nuværende staffering ligger en ældre, der stadig ses på trekant-gavlens rankeværk, på underfladen af façadens gavl, samt på en afdækket flade på nordre gavl: rankeværket har på kridtgrund rødt, guld, sølv og lasurer på sølv. Nordre gavl er mørkegrøn med forgyldt ornament. Den underliggende staffering på gavlsens kronliste er mørkegrøn, gråsort og gylden. Fyldinger og rammeværk er sorte, hvorover en kridtstænkning (som på boghind), belagt med tynde lasurfarver, rødt på rammeværket og gult i fyldingerne, så pletterne fremtræder røde og gule mod den sorte bund³⁵.

Den nuværende udsmykning og staffering er fire steder signeret og dateret af Wulf Pedersen juli 1626. De åbne fløjddøre har mod nord Kristi dåb (Kristus og Johannes sikkert med forlæg fra Merians bibel), mod syd bebudelsen, (frit efter stik af Johan Sadeler efter Peter Candid)³⁴. Når Højene lukkes, ses i akantusværk to engle, mod nord med fløjte, mod syd med pauke. Østlige gavlfelt viser den velsignende Kristus i skyerne, det sydlige et englehoved. Postamentfeltet har med versaler som alle indskrifter på orgelet: »Gloria in excelsis Deo«. På fodstykkets forside fra 98. salme: »Javchzet dem Herren alle Wellt, singet, rvhmet vnd lobet« etc. Ved at fjerne rammestykkerne nedenunder er det lykkedes Wulf Pedersen at få plads til hertug Alexanders og hertuginde Dorotheas våben og indskrifter, begge dele svarende til »sangerpulpituret«. Mod nord »Alexander V[on] G[ottes] G[naden] Erbe zv Norwegen, Hertzog zv Schleswig, Holstain« etc. og »G. W. B. E.«; mod syd »Dorothea V[on] G[ottes] G[naden] geborne zv Schwartsbvrg vnd Honstein« etc. og »G. V. D. S. N.« På sydsiden står »S. Matthevs« og »S. Lvcas« og på fodstykkets postament fra 150. salme: »Lobet den Herrn in Seinem Heilighvmb«, etc. Nordsiden har »S. Marcvs« og »S. Iohannes« og fortsættelsen og afslutningen fra 150. salme: »Lobet Ihn mit hellen Cimbblen« etc. og »A(n)no 1.6.2.6. im Mon: Ivli:« Mellem evangelisterne på postamentets nord- og sydside er øverste manualværks ni registre malet⁴⁶. Fløjddørene domineres af blå og grønne farver, indskrifterne er guldversaler på sort, mens våbnerne står i heraldiske farver.

Pengebøsse af træ, drejet, med jernbeslag og -kæde.

Salmenummertavler. 1) To af form som fligede rokokoblade, sortmalede. 2) To rektangulære, med udskåren hank foroven. Ifølge traditionen skal de to numre, 429 og 385, der er anbragt på alle fire tavler, være de salmer, der blev sunget ved hertuginde Louise Augustas bisættelse 1843⁴⁷.

*Christian III.s og dronning Dorotheas *anetavler*⁵⁵ (fig. 10—11). Indtil o. 1873 hang Christian III.s og dronning Dorotheas anetavler på kirkens nordvæg under galleriet, hvor krogene endnu findes. De førtes da til Glücksborg og senere til Augustenborgernes slot Priemkenau i Schlesien. O. 1930 blev de erhvervet af det nationalhistoriske museum på Frederiksborg slot (kat. nr. 935

og 1010). De to malerier (olie på lærred, stærkt overmalet) er henholdsvis 225 og 223 cm høje; længden varierer mere, kongens stamtræ er 505, dronningens 520 cm langt. Rimeligvis har de to lærreder fra begyndelsen været anbragt, hvor de endnu fandtes o. 1873, men oprindelig indfattet i et panelværk. Farver og malemåde tyder afgjort på, at de to tavler stammer fra forskellig tid og ikke fra begyndelsen har hørt sammen; kongens er i enhver henseende bedre malet end dronningens og er rimeligvis blevet til før hans død 1559. Ved indretningen af sit kapel kan dronningen så have ladet sit stamtræ fremstille som et supplerende modstykke og anbragt begge tavler i forlængelse af hinanden for på denne måde at understrege hertug Hans' fornemme byrd. De to tavler, kongens på gullig grøn, dronningens på rødlig brun baggrund, er disponeret ens. Nederst i midten findes kongens og dronningens portrætter i halv figur, trekvart profil og modvendte; de flankeres af forældrenes lidt mindre portrætter, og herfra udgår grene med akantusagtigt bladværk til begge sider. På grenene er i tre opadstigende rækker anbragt bedste-, olde- og tipoldeforældrenes billeder i trekvart eller halv figur alle parvis og med deres våbenskjolde foran sig. Portrætterne af olde- og tipoldeforældrene er ca. halvt så store som forældrenes og bedsteforældrenes. Kongens og dronningens navne og titler er malet på skrifttavler (versaler) med enkle kartoucherammer og anbragt i midten lige over portrætterne. Også de øvrige portrætter er ledsaget af skrifttavler, dog dobbelte og mere enkelt indrammede, i disse tilfælde anbragt under de til personerne hørende våbenskjolde. Kongens og dronningens portræt kan have været malet ad vivum, og tydeligvis har maleren til fremstilling af Frederik I.s, Christiern I.s og gemalinders portrætter kunnet disponere over ældre billeder i kongehusets eje, da de også er kendt gennem andre gengivelser. Alle billederne af de ældre generationers medlemmer er fri fantasi.

Fakkelfholder og †lyseholdere. Toarmet fakkelfholder, enkel, af smedejern, på den lukkede stol ved prædikestolen. På galleriets håndliste er der med regelmæssige mellemrum boret huller (jfr. p. 2138), sikkert til fakler (eller lys). Rester af nedløbet voks og af sort farve på kapellets midtsøjle viser, at der har siddet en ring af lyseholdere, sikkert af jern, omkring søjleskaftet.

†*Rustninger.* På nordvæggen har der været opsat en rustning, mens en anden har stået mod den nordøstlige gallerisøjle⁴⁸. Den sidste, der kan dateres til 1600—1620, er en kyrrits (rustning for det svære rytteri)⁴⁹. En af rustningerne, der havde en særlig smukt forarbejdet hjelm, skal have været hertug Hans'. Efter at rustningerne før 1864 flere gange havde været brugt som dekorationer ved æresporte, var de 1888 sporløst forsvundne¹⁶.

Under nordgalleriet hang der 1840 mange †*lanser*⁵⁰ (utvivlsomt stænger fra gravfaner); kun kramperne, hvortil de var fastgjort, er bevaret.

GRAVKAPELLER

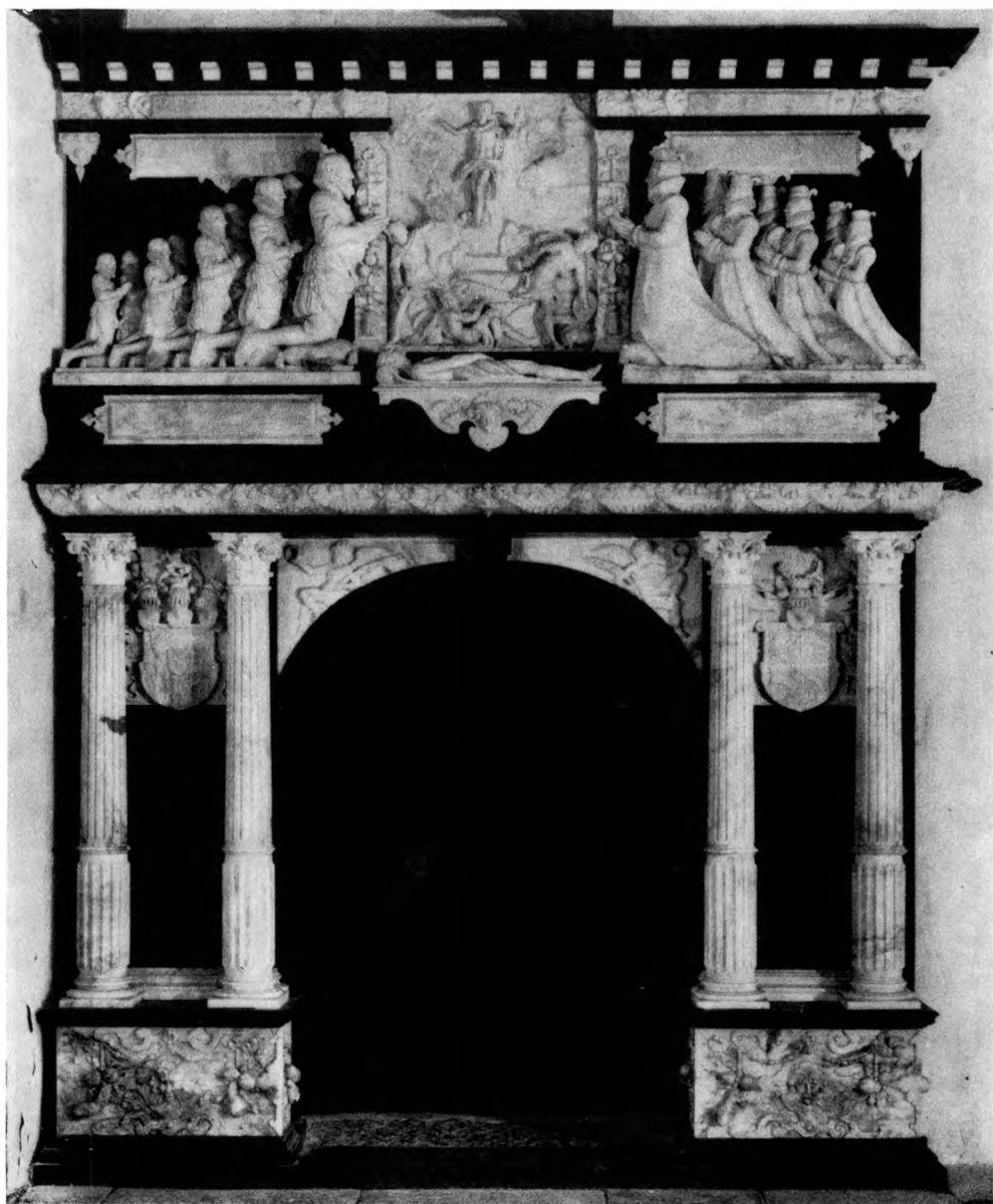
Begravelsen⁵¹ omfatter som nævnt (p.2130) stueetagen øst for kirkerummet. Den består af fem gravkapeller, i kronologisk orden: 1) hertug Hans', 2) hertug Alexanders, 4) hertug Frederik Christians, 5) Glücksborgernes og 3) Augustenborgernes kapel. Nordfløjen øst for kirkerummet har, inden den overgik til sin nuværende brug, tjent verdslige formål. En plan af slottet fra o. 1718⁵² viser således et køkken spændende fra nordmuren til sydmuren omtrent der, hvor nu hertug Alexanders og Glücksborgernes kapeller ligger; hertug Frederik Christians kapel er anført som »Eine kleine Cam(m)er« med dør og trappe ud til gården, og to andre kamre optog den plads, hvor senere Augustenborgernes kapel kom til at ligge. Det eneste gravkapel på denne plan er hertug Hans', som i 1586 indrettedes i et tidligere kammer; her ses det uden nogen dør fra kirkerummet, men til gengæld er det forsynet med et nu ikke eksisterende vindue (jfr. dørfløje p. 2144).

Efterhånden som pladsmangel gjorde sig gældende, blev begravelsen udvidet, sidste gang i 1936, hvor 1), 2), 4) og 5) fik deres nuværende skikkelse, og

3) Augustenborgernes kapel blev inddraget som gravkapel. Kisterne, der havde lidt under ringe vedligeholdelse og upassende opstillingsforhold, blev nyopstillet efter en gennemgribende restaurering. Kapellerne indeholder ialt 46 kister. Ifølge ældre indberetninger synes alle kister at være af eg, de er nu på få undtagelser nær overtrukket med sort klæde og forsynede med bærehåndtag af smedjern.

1) *Hertug Hans' kapel.* Ved Hans den Yngres første hustru Elisabeths død 1586 overhævedes det rum, der ligger op til nordmuren i stueetagen, umiddelbart øst for kirkerummet og indrettedes til gravkapel. Kapellet har grundplan som et parallelogram og er dækket af 1½ kryds-hvælv, hvidkalket og vinduesløst; gulvet er af tegl. I øst- og vestmurenes nordlige del er der døråbninger til henholdsvis hertug Alexanders kapel og slotskirken. Et stykke over gulvet har sydvæggen en vid, rundbuet lysåbning ind til hertug Frederik Christians kapel, og i nordmuren (den middelalderlige ringmur) ses inder siden af en tilmuret, middelalderlig, senere omdannet døråbning, af hvilken kun den øvre halvdel er synlig udefra på grund af det hævede terræn.

Adgangen til gravkapellet er gennem en bred, kurvehanksbuet dør i kirkerummets nordøstre hjørne; omkring denne blev der imod kirkerummet opsat en indfatning, der tillige er epitaf for hertug Hans den Yngre og hans familie. *Portalepitafiet*⁵³ (fig. 12), formet som en romersk triumfbue i flamsk højrenæssance (»Florisstil«), er af sort marmor med figurer, søjler og relieffer af alabast. Døråbningen flankeres af 2 × 2 korintiske søjler på fælles postamenter med

L. L. 1960

Fig. 12. Sönderborg slotskapel. Portalepitaf over hertug Hans d. Yngre og familie;
indgang til gravkapellet (p. 2148).

kartouchedekoration. Søjlerne bærer en profileret gesims med frugtguirlander og barnehoveder. På bagvæggen mellem søjleparrene er hertugparrets våbner anbragt over en bæltegesims, mens buesviklerne optages af to englebørn med palme grene og sejrskrans. Over storgesimsen hæver sig en attika med postament og gesims, det egentlige epitaf. Midtfeltet, der foroven skyder op gen-

nem gesimsfrisen og på siderne har to frugtsmykkede pilastre, indeholder et livfuldt opstandelsesrelief, herunder et halvopløst lig på en konsolbåret stråmåtte, over hvilken den opstandne Kristus netop har brudt graven. Skulpturer på begge sider af midtfeltet viser hertugens knælende familie; til venstre hertug Hans den Yngre og alle sønnerne, til højre hans hustru med seks døtre.

Gravskrifter, med fordybede versaler, findes i fire alabastfelter, i postamentfeltet og over de knælende figurer. Desuden er hertugens og hertugindens valgprog indhugget i frisens felter med initialer (jfr. ovenfor, p. 2142). I feltet over hertug Hans og sønner: »Iohann Hertzog zv Schleswig Holstein. Hertzog: Christian, Ernst, Alexander, Avgvstvs, Hans Adolf, Friderich, Philips, Albrecht.« — Over hertuginde Elisabeth og døtrene: »Elisabeth geborne zv Bravnschweig vnd Lvenebvrgk Hertzogin zv Schleswig Holstein. Frewlein: Dorothea, Maria, Anna, Sophia, Elisabeth, Margareta.« Under hertug Hans (indhugget efter hans død 1622): »Der dvrchlevchtige vndt hochgeborne Fvrst Herr Iohannis Erbe zv Norwegen. Hertzog zv Schleswig Holstein Stormarn vndt der Ditmarschen. Graff zv Oldenbvrg vndt Delmenhorst. Ist geboren Anno 1545 den 25. Marty. Hatt gelebet 77 Jahr 7 Monat vndt ist Anno 1622 den 9. Octobris saliglich im Herrn entschlafen.« — Indskriften under hertuginde Elisabeth lyder: »Anno MDLXXXVI den XI Februarii ist Hertzog Iohannsen Gemahl Fraw Elisabeth geborne zv Bravnschweig vnd Lvenenbvrgk Herzogin zv Schleswig Holstein im Herren selig entschlaffen. Derer Seele mit den Avserweleten in Frieden ruhe.«

I kapellet står seks voksenkister og tre barnekister, alle af eg og overtrukket med sort klæde undtagen barnekisterne. Kisterne er opstillet i ordenen regnet fra vest: f) c) a) b) e) d), alle orienterede nord-syd, opstillet på række langs sydvæggen.

a) Hertuginde Elisabeth af Braunschweig Grubenhagen, d. 1586. Rektangulær, 203 cm lang × 82 bred og 96 cm høj. Med ti bærehåndtag og tresidet låg, smykket med rækker og mønstre af sølvsøm, der på låget danner et kors. Indskrift med påsømmede initialer (versaler) af sølv under korsarmene: »15 — 86 EH — ZH GW — DB«, der formodentlig skal opløses: Elisabeth Hertzogin Zv Holstein — Gott Will Dich Behütten.

b) Agnes Magdalena, d. 1617. Trapezformet, 147 × 58 — 53 × 43 cm. Fire bærehåndtag, låg og udsmykning næsten som foranstående, på låget et hvidt silkekors, der er forlænget ned over kistens side- og endeflader. Rektangulær kisteplade af sølv. Graverede versaler: »V. G. G. [von Gottes Gnaden] Agnes Magdalena Herzogin zv Schleswig Holstein geboren 17. Novbr. 1602 gestorben 17. Mai 1617«. Ved en tidligere åbning af kisten viste det sig, at Agnes Magdalena lå velbevaret iført sin renæssance-klædning.

c) Hans den Yngre, arving til Norge, hertug til Slesvig, Holsten, f. 1545, d.

1622. Rektangulær, $219 \times 63 \times 82$ cm. Som a), otte bærehåndtag. På låget et sølvkors hvis arme går ned over lågets skrå sider. For enden af låget en sølvplade med det hertugelige våben. Indskrift på lågets skrå flader med påsatte sølv-versaler: »Johannes Hæres Norvegiæ Dvx Slesvigiae Holsatiæ Old. Delmenhorst. Natvs 1545. Obiit 1622«.

d) Johannes Adolf, arving til Norge, hertug til Slesvig, Holsten etc., f. 1576, d. 1626. Rektangulær $217 \times 67 \times 72$ cm. Som d). Sølvkors på låget som c). Indskrift med påsatte sølvversaler på lågets overside under korsarmene: »Johan[ne]s Adolf Dei gratia Hæres Norvegiæ Dvx Schleswich Holsatiæ Stormariæ etc. Natvs Anno 1576. Obiit 1626«.

e) Eleonora, d. 1629. Trapezformet, $161 \times 64\text{—}54,5 \times 66\text{—}57$ cm. Seks bærehåndtag, tresidet, mod fodenden svagt skrånende låg, det sorte klæde er sat på med søm. Kisteplade af sølv med versaler: »V. G. G. Eleonora Herzogin zv Schleswig Holstein geb. 4. April 1590 gest. 13. April 1629«.

f) Agnes Hedwig [Hans den Yngres anden hustru] d. 1636. Rektangulær, $211 \times 72 \times 83$ cm, fem bærehåndtag, tresidet låg, næsten som a), uden kors på låget. På lågets skrå flader indskrift med påsatte sølvversaler: »Von Gottes Gnaden Agnes Hedwig Gebor. Fvrstin zv Anhalt Hertzogin zv Schleswig Holstein«. Rektangulær kisteplade af sølv, med hertug- og hertugindevåbner samt versaler: »Von Gottes Gnaden Agnes Hedwig geborn Fvrstin zv Anhalt Herzogin zv Schleswig Holstein Stormarn vnd der Ditmarschen Gräfin zv Oldenbvrgek vnd Delmenhorst D G G S« [der Gott gnädig sei]. På kistepladen to utydelige bystempler for Hamborg, antagelig kombineret med mesterstempel, et bogstav i byporten (som vedtaget 8. aug. 1635)⁵⁴.

g) — h) — i) Vestligst står de tre barnekister, nu uden indskrifter, med bærehåndtag for enderne: $85 \times 42 \times 46$ cm, $81 \times 27 \times 42$ cm, $83 \times 36 \times 43$ cm.

2) *Hertug Alexanders kapel*, som sandsynligvis er indrettet ved ombygningerne o. 1720, er dækket af et fladt, gipset loft med stor hulkehl, væggene er hvidkalkede, gulvet af tegl; i rummets nordre del to døråbninger i øst- og vestmuren. Nordmuren har to rektangulære nicher med et vindue i den østligste.

Kapellet indeholder fem voksen- og fire barnekister. De voksnes kister er opstillet med hovedenderne op mod sydvæggen i følgende orden fra vest: e)

b) a) d) og c). Barnekisterne står to og to i nicherne, f) og g) i vestre og h) og i) i østre niche. Alle kapellets kister står i blank eg med tresidede låg.

a) Alexander, arving til Norge, hertug til Slesvig, Holsten etc., f. 1573, d. 1627. Trapezformet, $215 \times 85\text{—}71,5 \times 93\text{—}77$ cm, uden bærehåndtag, men med jernsøm langs alle kanter. På låget et forsølvet messingkors, hvis arme går ned over lågets skrå sider. Under korsarmene versalindskrift med påslagne sølv-

bogstaver: »Alexander Dei gratia Hæres Norveg. Dvx Slesv. Holsatiæ Stormariæ Ditmars. Comes in Oldeb. et Delmenhorst natvs 1573 obiit 1627«.

b) Dorothea, d. 1639. Trapezformet, 202×83 — 78×84 cm, med otte bærehåndtag. Som a), men desuden forsynet med mønstre af søm langs hjørner og kanter. Indskrift med påslagne versaler under lågets kors: »Dorothea Herzogin zv Slesw. Holstein Storm. v. Ditmars. Gräfin zv Oldenb. v. Delmenhorst, gestorb. 5. Ivli 1639«. På kisten findes et Jesumonogram i sølv.

c) Johan Christian, d. 1653. Rektangulær, $215 \times 66 \times 60$ cm, seks bærehåndtag, tresidet låg. På lågets skrålader, på siderne, og på fodenden søm prydelser. Rektangulær sølvkisteplade med versaler: »V. G. G. Johan Christian Erbe zv Norwegen Herzog zv Schleswig Holstein Stormarn etc. geb. 26. April 1607 gest. 30. Jvni 1653«.

d) Anna, d. 1668. Trapezformet, 199×86 — 76×69 cm. Som b). Tilsvarende udsmykning. Rektangulær sølvkisteplade med versaler: »V. G. G. Anna Herzogin zv Schleswig Holstein Stormarn etc. gest. 12. Decbr. 1668«.

e) Georg Friderich, d. 1676. Rektangulær, $211 \times 78 \times 70$ cm, otte bærehåndtag og tresidet låg samt jernsøm langs kanterne. Oval, fornyet kisteplade med bladværksbort. Indskrift med versaler og kursiv: »...Fürst und Herr Georg Friderich Erbe zv Norwegen Herzog zv Schleswig Holstein Stormarn etc. geboren Anno □ Gestorb. Anno 1676 seines Alters 67. Jahr«. Under kistepladen et krucifiks af forsølvet messingblik.

f) Uden indskrift. Svagt trapezformet, 80×33 — 30×27 cm, med kors på låget. I vestre niche.

g) Uden indskrift. Rektangulær, $80 \times 33 \times 38,5$ cm. Bærehåndtag for enderne og kors på låget. I vestre niche.

h) Uden indskrift. Trapezformet, 122×44 — 37×40 cm, med otte bærehåndtag, tresidet låg, sølvbeslag på låg, sider og for enderne; på fodenden det heretugelige våben. I østre niche.

i) Som foregående, 112×40 — 35×37 cm. Men med seks bærehåndtag og uden våben. I østre niche.

3) *Augustenborgernes kapel*. Det største af gravkapellerne på slottet, omfattende hele den østlige ende af nordfløjen, fra nordre til søndre ydermur. Det er dækket af gråmalede loftsbrædder, som bæres af rødbrunt bjælkeværk, under midtbjælken støttet af to ottekantede egestolper, hver med tre jernringe omkring. I østmuren i rektangulære nicher to vinduer; i nordre og søndre ende af vestmuren to døre til henholdsvis hertug Alexanders kapel og Glücksborgernes kapel. Hvidkalkede vægge og murstensgulv.

Kapellet rummer 12 voksenkister henstillet på to rækker i rummets midte, dog nærmest vestvæggen, således at hovedenderne står op mod rummets midt-

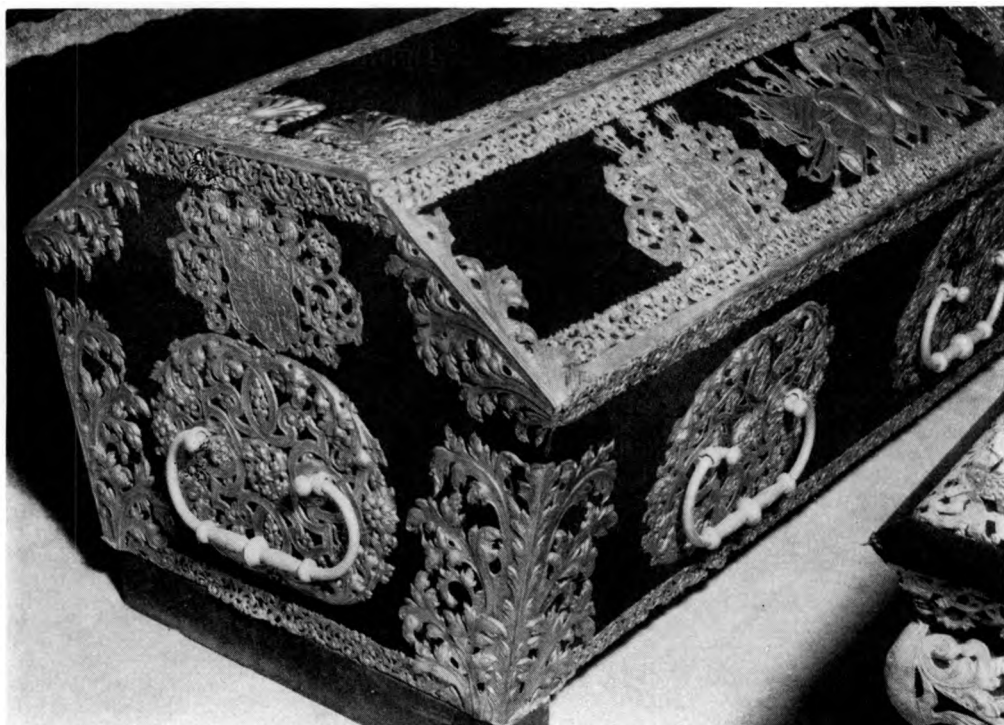

Fig. 13. Sønderborg slotskapel. Friedrich Wilhelms kiste, død 1714 (p. 2154).

L. L. 1960

akse. Seks barnekister er stillet op mod sydvæggen i kapellets østre del. Alle kister på nær de to østligste i nordre række er overtrukket med sort klæde, de to nævnte står i blank eg. — Seks voksenkister i nordre række opstillet i følgende orden regnet fra vest: b) a) d) c) e) f).

a) Hertug Ernst Günther, d. 1689. Trapezformet, 214×93 — 81×78 — $66,5$ cm, i blank eg; otte bærehåndtag, tresidet låg, rige beslag af bly. På lågets sider det hertugelige våben, på oversiden fra neden en plade visende et dødningehoved, herefter et kors og en oval kisteplade med blomsterbort, i skriftfeltet med malet kursiv: »... Ernst Günther Erben zu Norwegen Herzog zu Schleswig Holstein Stormarn etc., Geboren d. 14. Octobr. 1609 Gestorben d. 18. Januar 1689«.

b) Augusta, d. 1701. Trapezformet, 217×86 — 72×75 cm. Svarende til a), dog uden dødningehoved på låget, og i stedet for korset er her et krucifiks, hvis Kristusfigur mangler armene. Oval kisteplade med bladværksbort; graveret kursiv: »Augusta Von Gottes Gnaden gebohrne Und vermählte Hartzogin zu Schleswig Holstein Stormaren etc. Geboren Auff dem Fürstlichen Hause Glücksborg Anno 1633 den 27. Juny Vermählt mit Hertzog Ernst Günther auff der Königl. Rezidentz Zu Coppenhagen Anno 1651 den 15. Juny. Hatt Wehrender Ehe Geboren fünff Printzen und fünff Princessinnen, gestorben Auff Augustenburg Ao 1701 den 26. May«; herunder et digt.

c) Friedrich Wilhelm, d. 1714 (fig. 13). Trapezformat, 218×102 — $86 \times 72,5$ — 63 cm, med otte bærehåndtag og tresidet låg, langs kistens hjørner, kanter samt på lågets sider gule metalprydelser, våbner omgivet af armatur. For lågets fodende det hertugelige våben. Oven på låget et krucifiks og en hvælvet kisteplade med sortmalet kursiv: »Fürst und Herr Friedrich Wilhelm Erbe zu Norwegen Herzog zu Schleswig Holstein Sonderburg geboren den 18. Novbr. Ao 1668 gestorben den 3. Jun. Ao 1714«.

d) Sophia Amalia, d. 1742. Trapezformat, 222×107 — 92×99 cm, med otte bærehåndtag, karnis-svungne lågsider og rige, udstansede messingblikbeslag langs hjørner og kanter, på lågets gavflader og langsider anevåbner. Indskriftplader, på østre langside med Rom. 8, 38—39, på vestre med Apocal. 14, 12. Midt på låget et krucifiks og under dette en ubeskrevet plade; over krucifikset oval, hvælvet kisteplade, med blad-slyngværksbort, og sortmalet kursiv: »Fürstin und Frau Sophia Amalia Herzogin zu Schleswig Holstein Sonderburg Geborne Gräfin Ahlefeldt zu Langeland und Rixingen, Geboren d. 12. Juni 1675 Gestorben d. □ Januar 1742«.

e) Friederikke Louise, d. 1744. Trapezformat, 210×96 — 78×72 — 58 cm, med svungne sider på kiste og låg. Kantet med guldgalonier. På lågets fodende broderet det kronede, hertugelige våben på baggrund af hermelinskåbe. På lågfladen et våben i bly, over dette et blykrucifiks og herover kisteplade omgivet af slyngværk med krone foroven og sortmalet kursiv: »Herzogin Friederikke Louise zu Schleswig Holstein Sonderburg geborne Gräfin Danneskiold Samsoe, Geboren d. 2. October 1699 gestorben d. 2. december 1744«.

f) Christian August, d. 1754. Trapezformat, 215×114 — 90×80 — 65 cm. Som foregående, tilsvarende udsmykning. Indskriftplade på låget — under blykrucifiks — med oprullede ender og med uregelmæssig bort af blade, slyng, bånd, blomster etc., citeret med skriveskrift: Joh. 3, 16, — 1. Joh. 1, 7, — Rom. 8, 33 — 34, — 1. Corinther 15, 55 — 57. Bladformat kisteplade flankeret af armatur og med krone foroven, 39×40 cm. Skriveskrift: »Christian August erbe zu Norwegen Herzog zu Schleswig Holstein Stormarn etc. S: Königl. Maytt: zu Dänemark Norwegen Ritter des Elephanten ordens; general von der Infanterie: Obrister über Ihro Maytt: Der Königin Leibregiment zu Fus Wie auch gouverneur über die Insul Alsen nebst dem Amt und der Stadt Sonderburg, geboren den 4. August des 1696 Jahres, vermählt den 21. Juny 1722 [skal være 21. juli 1720], gestorben im Jahr 1754 den 28. January [skal være 20. jan.]«.

Seks barnekister op mod sydvæggen nær dennes østende. Alle trapezformede med svungne sider og betrukket med sort klæde. Fra øst l) g) i) h) k) j)

g) Charlotte Amalia, d. 1734. 92×55 — 25×54 cm. Seks bærehåndtag i beslag, sølvgalonier langs de yderste side- og endekanter. Kisteplade af sølv,

oval, fliget. Skrifteskrift og versaler: »... Charlotte Amalia princess Zu Schleswig Hollstein Sonderburg geboren den 15. oct. A[nno] 1732 gestorben den 11. may A[nno] 1734, Ihres alters 1. jahr 6. Mohn. 27. Tage«.

h) Alexander Friedrich Wilhelm, d. 1823. 118 × 55—24 × 57 cm. Som i), blot uden krone. Sølvkistepladen som i): »Prinz Alexander Friedr. Wilhelm Christian Carl August geboren d. 20. July 1821 gestorben d. 2. May 1823«; herunder vers.

i) Wilhelmine Friederike, d. 1829. 121 × 57—27 × 56 cm, med sort snor langs kanter og hjørner, i låget synlige skruehoveder. Kronet kisteplade som skriftblad med oprullede ender, 22,5 × 17 cm. Skrifteskrift og versaler: »Wilhelmine Friedrike Prinzessin zu Schleswig Holstein Sonderburg Augustenburg«, herefter et digt og til slut: »geb. den 24ten März 1828 gest. den 4ten July 1829«.

j) 85 × 48—24 × 44 cm. Som i). Kistepladen af sølv. Skrifteskrift, personnavne med versaler: »Herzogs Christian August und Herzogin Louise Sophie zu Schleswig Holstein Sonderburg Augustenburg am 9ten Juni 1837 zu früh und todt geborne Tochter«.

k) Marie Friederike Caroline, d. 1839. 100 × 52—25 × 55 cm. Som foranstående. Kisteplade af sølv, med versaler og skrifteskrift: »Marie Friederike Caroline, Prinzessin zu Schleswig Holstein Sonderburg Nöer, geboren den 8. August 1838 gestorben 3. Februar 1839«; herunder et vers.

l) Uden indskrift, 71 × 40—20 × 43 cm. Sølvgaloner på lågets midtflade og et lille sølvkors.

Seks voksenkister i den søndre række står, fra øst mod vest, i ordenen n) o) m) p) q) r). Alle kister er trapezformede og sider på både låg og kister svungne og rigt profilerede samt overtrukket med sort klæde.

m) Sophia Charlotta, d. 1752. 218 × 104—88 × 69—60 cm. Kistens kanter er smykket med sølvgaloner. Oval kisteplade med skønskriftsbogstaver, personnavnene med versaler: »Fürstin Princesse Sophia Charlotte Herzogin zu Schleswig Holstein Stormarn etc. welsche Geböhren den 31. May 1725 Gestorben den 7. Octobr: 1752, Ihres Alters 27. Jahr 4. Monat 6. Tage. Buch der Weisheit Cap. 4 v. 13 — 14«, herunder rosende vendinger om afdødes fuldkommenhed i det jordiske liv.

n) Louise Sophie, d. 1765. 210 × 100—81 × 70—59 cm. Mange udsmykninger med sølvgalonerede borter og mønstre. Kronet kisteplade af tin omgivet med slyngværk. Graveret kursiv: »Louise Sophie gebohrne Herzogin zu Schleswig Holstein Stormarn etc. Ihre irdische Wallfahrt fieng an 21. Mart. 1699. Sie endigte sich d. 16. octobr. 1765«, nedenunder citat fra 5. Mosebog 32, 34, og derunder igen et vers.

o) Aemil August, d. 1786. 216 × 105—83 × 78—65 cm. Skruer ses ved låget, og kanterne er trukket op med sorte snore af silke. Kronet, skjoldformet kiste-

plade af tin med slyngværk langs siderne, forneden et mindre »hængefelt« omgivet af en »perlekæde«. Graveret indskrift i kursiv: »... Weiland Fürsten und Herrn Aemil August Erben zu Norwegen Herzogs zu Schleswig Holstein Sonderburg, geb. den 3. Augusti 1722 gest. den 6. Decbr. 1784. 1. Timoth 1 xv ...«.

p) Christiane Ulrikke, d. 1794. 195 × 95—70 × 68—56 cm. Omtrent som o). Rektangulær, kronet kisteplade af sølv med graveret kursiv: »... Prinzessin Christiane Ulrikke Herzogin zu Sleswig Holstein Sonderburg, geboren d. 15. März 1727 gestorben d. 23. Decbr. 1794«.

q) Sophia Magdalena Maria, d. 1799. 199 × 91—75 × 64—58 cm. Som foregående. Rektangulær sølvkisteplade. Foroven og forneden »bjælker« som rager et stykke ud over siderne, ovalt skriftfelt, hvis sider flankeres af nedhængende grene, graveret skriveskrift: »... Prinzessin Sophia Magdalena Mana(!) [Maria], Herzogin zu Schleswig Holstein Sonderburg, Sie selbst ward aufgenommen in die Him(m)liche Wohnung der Frommen den 2ten Julii 1799 nachdem sie hier im Lande der Vorbereitung gelebt hatte 68 Jahre und einige Monate«; herunder flere rosende udtalelser om afdøde.

r) Charlotte Amalie, d. 1815. 198 × 97—81 × 78 cm. Omtrent som o), men uden skruehoveder i låget. Oval, kronet kisteplade af sølv, 22 × 17 cm, med en »bjælke« forneden; graverede palmegrene over indskrift med skriveskrift, navnene med versaler: »Prinzessin Charlotte Amalie Zu Schleswig Holst. Sonderb. geb. den 24ten Jan. 1736 gest. den 22ten März 1815«, indskriften fortsætter med et vers.

4) *Glücksborgernes kapel*, ved sydmuren. Vægge, loft og gulv som i Augustenborgernes kapel. I sydmuren i en rektangulær niche et vindue, i vest- og østvæggens søndre del to døråbninger til Fr. Christians kapel og Augustenborgernes kapel; i vestvæggen nord for døråbningen en kamin fra et tidligere stegers. I kapellet står op til nordvæggen tre med sort klæde betrukne kister i ordenen a) c) b), regnet fra øst.

a) Charlotte Marie, d. 1760. Trapezformet, 214 × 102—82 × 72—60 cm, med svungne sider, 11 bærehåndtag. Rande og kanter er smykket med sølvgaloner. Kronet, skjoldformet kisteplade af sølv(?) med slyngværk langs siderne og dødningshoved forneden. Forvitret indskrift med skønskriftsbogstaver: »... Fürstin und Frauen Frau Charlotte Marie Geborne Prinzes zu Schleswig Holstein Sonderburg etc. anno MDCXCVII den V Septemb[ri]s Sie ward vermæhlt mit dem Durchlauchtigsten Fürsten und Herrn, Phillip Ernst Herzog zu Schleswig Holstein Glycksburg, anno MDCCXXVI den XVII October Sie verlor Ihren Gemal Anno MDCCX[X]IX den XII Nove. Du nahmst sie zu dir Anno MDCCLX den XXX April«, rosende ord om afdødes fromhedsliv, samt citater, Rom. 8,23 og Apocal. 14,13.

b) Friedrich Carl Ludwig, d. 1816. Trapezformet, 207×80 — 60×82 — 62 cm (eksklusive benene), med buede hjørner og kanter; ti bærehåndtag i hængsler med stjerneformede beslag, seks ben, formede som dyrefødder fattende om kugler, af tin; tresidet låg; kisten har forneden en forsølvvet liste, og langs hjørnerne og lågfeltets rand ligger en fløjlsdølle omvundet med korslagte sølvbånd. Langs lågets underkant sølvgalloner med frynser. På låget et sølvkors, hvorunder et hertugeligt våben. Oval kisteplade af sølv på lågets fodgavl. Skriftekrift: »Friedrich Carl Ludwig Herzog zu Schleswig Holstein Sonderburg Beck Königlich Dänischer General, geb. d. 20. August 1757 gestorbt. d. 25. März 1816«.

c) Friederike Amalie, d. 1827. $250 \times 103 \times 102$ cm. Stærkt udbugende kiste med monumentalt, højt, profileret låg; anbragt på fire forsølvvede løvefødder over en rektangulær sokkel på to trin. Hele opstillingen, på nær løvefødderne, er overtrukket med sort (falmet) fløjel, og langs kistens overkant samt lågets sider behængt med klædesguirlander og kantesnore. To kisteplader af sølv, (stemplet M (el. W) i rektangel) stillet på skrå oven på låget, at læse fra fodenden. Den ene, nær hovedenden, oval, med to »ører« foroven og skriftekrift: »Friederike Amalie Herzogin zu Schleswig Holstein Sonderburg Beck geborne Gräfin von Schlieben Gemahlin Herzogs Friedrich Carl Ludwig zu Schleswig Holstein etc. geboren den 28ten Februar 1757, verschieden den 17ten December 1827«. Den anden, lignende, med: »Ihre Leben war Liebe Glaube Duldung«.

5) *Hertug Frederik Christians kapel*, ved sydmuren, op til kirkerummets østmur. Loft, vægge og gulv svarer til de to foregående kapellers. I to rektangulære nicher vinduer ud til slotspladsen, i nordvæggen en rundbuet lysåbning, nævnt under 1 (p. 2148). I rummet står fire voksenkister, d) c) a) b), langs nordvæggen, regnet fra vest, og tre barnekister g) f) og syd for disse e).

a) Charlotta Amalia Wilhelmina, d. 1770. Trapezformet, 200×96 — 70×60 — 53 cm, med rigt profilerede, svungne sider på kiste og låg. Langs kanterne sølvgaloner. Skjoldformet kisteplade af sølv, kantet med blad- og slyngværk. Kistepladen synes ikke at have været bestemt for denne kiste, idet den rager noget ud over lågfeltets kant. Stemplet med to mærker, S for Sønderborg og JANSEN for Philip Ekel Jansen (Bøje 2738). Indskrift med skriftekrift: »Frau Fürstin Charlotta Amalia Geborne und vermählte herzogin zu Schleswig holstein Stormarn etc. gebohren den 23ten april 1744, vermählt den 26ten Maii 1762. gestorben den 11ten octobr. 1770 Ihres Alters 26. Jahr 5. Monate und 6 tage«, derunder et vers.

b) Friedrich Christian, d. 1794. Trapezformet 218×101 — 76×68 — 60 cm. Omtrent som a). Rektangulær, kronet kisteplade af sølv, med »bjælker« foroven og forneden, ovalt skriftefelt med grene ned langs siderne. Skriftekrift:

»Friedrich Christian weiland erbe zu Norwegen Herzog zu Schleswig Holstein Stormarn etc. gebohr. d. 6. April 1721, gest. d. 13. Nov. 1794 im 41ten Jahre einer Regierung die aller Seegen war welsche Sein Wirkungskreis umfaste«.

c) Fyrst Frederik Christian, arving til Norge, hertug til Slesvig Holsten Stormarn etc., f. 28. sept. 1765, d. 14. juni 1814. Trapezformet, 210×98 — 87×73 — 62 cm. Som de foregående. På lågets sider og kanten langs lågfeltet behængt med klædesguirlander. Rektangulær, kronet kisteplade af sølv, med ovalt, »perleindrammet« skriftfelt; forneden »bjælke« som rager ud over pladens sider. Versaler og skriveskrift: »Hic reposita sunt ossa celsissimi principis Frederici Christiani haeredis Norvegiae, ducis Slesv. Hols. Storm. & Oldenb.

IV calend. Octobr. a. MDCCCLXV nati, XVIII calend. Jul. a. MDCCCXIV defuncti«, herunder en hyldest.

d) Louise Augusta, d. 1843. Trapezformet, 213×99 — 85×73 — 64 cm, med svungne sider og 12 (tøjomvundne) bærehåndtag. I låget skruer med forsølvede knapper og langs lågfeltet en kant med sølvgaloner, for enderne af lågfeltet trekantgavle hvori sølvbelægning formet som en sol med stråler. Kronet, rektangulær kisteplade (opruilet skriftblad) af sølv. Versaler: »Ihro Königl. Hoheit Louise Auguste geboren als Kronprinzessin v. Dänemark d. 7. Juli 1771 vermählt mit dem Herzoge Friedrich Christian zu Schl. Holst. Sond. Aug. d. 27. Mai 1780. Verwittwet d. <14.> Juni <1814> gestorben d. 13. Januar 1843«, nedenunder en hyldest til afdøde (skriveskrift), der blev den sidste, som stedes til hvile i det hertugelige gravkapel (jfr. p. 2146). Dato og årstal for hertugens død synes at være indsat senere.

Tre trapezformede barnekister med små børn af hertug Friedrich Christian; svungne sider. Meget lig a) b) og c).

e) Louise, d. 1764. 99×52 38×41 cm. Nyere, oval kisteplade af sølv. Skriveskrift: »Louise Princessin zu Schleswig Holstein Sonderburg, geb. d. 14. feb. 1763 gestorb. d. 23. jan. 1764«.

f) Sophia Amalia, d. 1769. 84×44 — 37×41 cm. Hvælvet, skjoldformet kisteplade af sølv. Skriveskrift: »Sophia Amalia Princesse zu Schleswig Holstein Sonderburg geboren 10ten August [et hul i kistepladen hindrer videre læsning. Året var 1769, hun døde samme år den 6. okt.]«.

g) Carl Wilhelm, arving til Norge, hertug til Slesvig Holsten Stormarn etc., f. 4. okt. 1770 d. 22. feb. 1771. 83×41 — 30×33 cm. Skjoldformet kisteplade af sølv, med graveret skriveskrift; efter gravskriften verslinier.

KILDER OG HENVISNINGER

Museumsindberetninger af Knud Lehn Petersen 1934 (gravkapel og kister), Charles Christensen 1936—42 (undersøgelse af bygningen), P. Kr. Andersen 1950 (forundersøgelse af inventar), 1951 (kister), N. J. Tjernansen 1954 (forundersøgelse af inventar), C. J.

Baumbach 1955 (istandsættelse af epitaf over Hans d. Y. og familie), 1956 (konservering af altertavlen 1955 f.), Mogens Larsen 1956 (istandsættelse af inventar 1955 f. samt af hvelvingernes gratforgyldning og slutsten) og P. G. Andersen fra Marcussen og søn 1957 (undersøgelse af orgelværket). — Undersøgelse og beskrivelse ved Otto Norn, Erik Moltke, Michael Hertz og Jørgen Steen Jensen 1960.

Opmålinger af gravkapellet ved Knud Lehn Petersen 1934; opmålinger af slottet ved Charles Christensen 1936—42 (NM).

Pastor Hansen: Die Schlösser und Burgen der Insel Alsen im Mittelalter, i Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogthümer Schleswig, Holstein, Lauenburg etc. IV, Altona, 1840, p. 269 ff. — C. A. Thomsen: Beskrivelse over Sønderborg og Augustenborg Slotte, Flensborg 1865, p. 11 ff. — Haupt II, 429 f. — Geschichte des Schlosses zu Sonderburg, Sønderborg 1888, p. 57 ff. og 69 f. — J. Raben: Sønderborg Slot, Sønderborg 1920.

— Jørgen Paulsen: Sønderborg Slot, i Danske Slotte og Herregårde IV, 1945, p. 603 ff. — J. Raben: Hertug Slægternes fredfyldte Gravkapel paa Sønderborg Slot, i »Flensborg Avis« 23. dec. 1955. — Otto Norn: Dronning Dorotheas Kapel paa Sønderborg Slot, i Fra Als og Sundeved, hefte XXXVII, Sønderborg 1958, p. 28 ff.

¹ Caspar Danckwerth: Neue Landesbeschreibung der zwey Hertzogthümer Schleswig und Holstein, Husum 1652, p. 100. ² Dipl. Dan. 2. rk. I, nr. 190; jfr. Sønderborg bys historie I, Sønderborg 1960, p. 9 ff. ³ Pastor Hansen: Die Schlösser und Burgen der Insel Alsen etc. p. 280 ff. ⁴ Danmark-Norges Traktater 1523—1750. I, nr. 67. ⁵ BA. Kgl. ægteskabssager 17 a. A 2. Dr. Dorothea 3. marts 1555 (den udvalgte konge Frederiks bekræftelse af faderens breve) — Christian III.s overdragelsesbrev af Sønderborg til dronning Dorothea har ikke kunnet findes. ⁶ Danmark-Norges Traktater II, nr. 7. ⁷ Annales Danici, ed. Ellen Jørgensen 1920, Chronica Sialandie, p. 173. ⁸ Tidligst fundne belæg herfor er fra 1840, hos pastor Hansen: Die Schlösser und Burgen der Insel Alsen etc. p. 274. ⁹ Otto Norn: Christian III.s Borge, I, 1949, p. 30 ff. ¹⁰ DK. Haderslev amt p. 237 ff. Otto Norn: Dronning Dorotheas Kapel etc. p. 62 ff. ¹¹ Vollständigere Staatsbeschreibung des Hertzogthums Schleswig. Flensborg 1770, p. 358. Arends III, 35. ¹² Charles Christensens undersøgelser 1936—42. ¹³ Brev af 9. aug. 1955 (NM) fra Mogens Larsen vedr. restaureringen. ¹⁴ Ved restaureringen 1955—56 fandt man i det indre tre teglstensfliser og et beskrevet fyrretræsbrædt med følgende indskrifter på tysk: 1) »Aar 1725 den 27. Mai har Muremester Jørgen Bütgen af Graasten igen muret dette Alterbord op.« 2) »Den 26. September 1729 har Mester Peter Jepsen givet Alteret den fulde Højde.« 3) »Den 26. September 1729 har Hans Excellence Friedrich Wilhelm von Platen [amtmand og kgl. generalbygmester] gennem Muremester Peter Lorenzen givet Alteret sin fulde Højde.« (»Jydske Tidende« 17. maj 1955). ¹⁵ Pastor Hansen: Die Schlösser und Burgen der Insel Alsen etc. p. 270 f. ¹⁶ Geschichte des Schlosses zu Sonderburg p. 58. ¹⁷ C. A. Thomsen: Beskrivelse etc. p. 11 f. ¹⁸ Otto Norn: Dronning Dorotheas Altertavle paa Sønderborg Slot, i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1950, p. 19 ff. ¹⁹ Chr. Axel Jensen: Om Cornelis Floris' Arbejder for Danmark, i Tilskuere 1932, p. 366 ff. ²⁰ Restaureringsberetn. ved C. J. Baumbach 1955. ²¹ Sønderborg-prædikestolen er af J. Raben dateret til 1615 (Minder fra det gamle Sønderborg, i Fra Als og Sundeved, hefte XXIV, Sønderborg 1947, p. 19). ²² Kunstdenkm. Kr. Flensburg p. 247. ²³ Ifølge meddelelse fra Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam, er oplysningen i Kunstdenkm. Kr. Flensburg p. 247 om, at dåbsscenen i Neukirchen (identisk med dåbsscenen i Sønderborg) har et stik af Jan Muller til forlæg, ikke rigtig. Forlægget har ikke kunnet findes, men ikonografien gør et hollandsk forlæg usandsynligt. ²⁴ Ved fødselen, himmelfarten og opstandelsen er der brugt samme forlæg som på Ringerincks prædikestole i Tinglev (Tønder amt p. 1652 f.), Klipleve og Bov (Åbenrå amt p. 1988 f. og 2036). ²⁵ Fejl

for Joel 3, 1. ²⁶ Den danske Vitruvius II, 1749, tavle 130. ²⁷ Stolen må være blevet drejet, idet man nu kommer ind i stolen fra øst, og trappen går i nord-syd langs opgangs-panelet. ²⁸ J. Haben: Minder fra det gamle Sønderborg (se note 21) p. 21, angiver, at den er stafferet af Peter [Wulf] maler, Sønderborg. ²⁹ RA. Tyske cancelli. Indeni, afd. A. (—1670) 98 II. Axel Brahes og Jacob Rosenkrantz' relation. ³⁰ Tilsvarende fliser er fundet ved Nationalmuseets udgravning 1960 af tomten af hertug Hans' slot Grøngård, fra 1570, ved Tønder. ³¹ Den vestligste fyldning mod syd er udsavet og forsynet med hængsler som en låge. ³² Felt 6 og 7 blev 1626 ombyttet, da Agnes Hedwigs våben blev malet, for at hertugens våben kunde flankeres af hans to gemalinders. ³³ Citatet må være fra Prædikerens bog 1, 3 eller 2, 22. ³⁴ Mogens Larsen: En Sønderborgmaler fra Renæssancen, i Jens Raben. Et Mindeskrift, Sønderborg 1960, p. 81. ³⁵ Beretning vedr. istandsæt. 1955—56 af Mogens Larsen. ³⁶ Den anden og den femte låge er fornyet. Muligvis er den noget tarvelige fornyelse sket 1880, idet der 1881 omtales en for ca. et år siden på anordning af den kgl. regering i Slesvig stedfunden renovation af kapellets indre (LA. Åbenrå. Sønderborg landrådsarkiv: Akthæfte nr. 1450). ³⁷ Vestsidens fyldinger langs muren er fornyet, muligvis på grund af en kakkellovsbrand (Mogens Larsens herlein.). ³⁸ De to krumknægte nærmest muren for hver ende er fornyet, ligeledes de to vestligste på façaden. ³⁹ Anbringelsen af de seks hertugelige våbner på lågerne tyder på, at betegnelsen ikke er oprindelig. ⁴⁰ Den danske Vitruvius II, 232, jfr. plan for ombygningen 1718—20 (Ingeniørkorpsets historiske tegnearkiv, Kgl. Bibl.). — Danske Atlas VII, 431: »Indgangen er tilmuret og aabnes ey uden naar et Liig skal indsættes«. ⁴¹ Jfr. plan, nævnt i note 40. ⁴² Kun den forreste række piber er opstillet. ⁴³ På foto omkr. 1920 (NM) ses, at det næstnordligste ornament da sad foroven i feltet. Det næstsdyligste ornament fornyet. ⁴⁴ Nordre topspir har rester af en drejet kugle. ⁴⁵ Pastor Hansen: Die Schlösser und Burgen der Insel Alsen etc. p. 273. ⁴⁶ Mod syd: Tro(m)[pet 8'], Mix[tur], Sed[eci](m)[a 1'], Oct[ave 4'], Principal 8'; mod nord: Gro[b]g[edakt 8'], Sup[er]oc[tav 2'], Nachthorn 2 $\frac{2}{3}$ ' el. 2'], Qverp[feife 4']. Suppleret efter indberetn. af 1957 fra Marcusen og søn, Åbenrå (NM), jfr. Niels Friis: Orgelbygning i Danmark, 1949, p. 66 f. ⁴⁷ Første gang nævnt hos C. A. Thomsen (se note 17) 1865, dog kun som tradition, der imidlertid ikke har kunnet verificeres. Numrene må i givet tilfælde gå på Allgemeines Gesangbuch, Altona 1780. De nævnte salmer er ikke udpræget begravelsessalmer, men de passer godt sammen og munder begge ud i et salighedsønske. (Jfr. brev af 16. juli 1960 fra bibliotekar ved det Kgl. Bibl. Nils-Henning Jeppesen (NM)). ⁴⁸ Jfr. note 45 og interior mod øst, i Illustreret Tidende 7. okt. 1860. ⁴⁹ I brev af 25. sept. 1960 (NM) oplyst af dr. phil. Ada Bruhn Hoffmeyer. En parallel til den i Illustreret Tidende 7. okt. 1860 afbildede rustning på Holckenhavn, afbildet i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1945, p. 53, fig. 3. (Nu dateret til o. 1600—1620). ⁵⁰ Jfr. note 45. De ses ikke på billedet i Illustreret Tidende. ⁵¹ Gravkapellet er behandlet af bl.a. J. Raben: Sønderborg Slot, 1920, p. 30—36 samt i Geschichte des Schlosses zu Sonderburg, Sønderborg 1888, p. 60—64. Vedr. det nuv. gravkapel se Knud Lehn Petersens indberetn. samt Indenrigsministeriets behandling af sagen 1934—36 (NM). Jfr. i øvrigt kilder og henvisninger. ⁵² Sandsynligvis v. Platens opmåling 1718—20 (Kgl. Bibl.). ⁵³ J. Raben: Hertug Hans den Yngres Epitaf i Sønderborg Slotskirke, i SJyM. 28. årg., 1952, p. 87 ff. — Otto Norn: Dronning Dorotheas Kapel etc. — Jfr. indberetningerne. ⁵⁴ Rosenberg II, 131. ⁵⁵ I et inventarium fra 1717 (RA. Rk. Tyske assignationskontor 1680—1717. C 158. Akter vedr. kgl. slotte og kgl. og privilegeret gods ca. 1660—ca. 1720) nævnes kun »ein geschilderter Stambaum«, samt »ein gedruckter Stambaum«. — I samme inventar nævnes også fire skilderier med gejstlige historier samt tre gamle skilderier; desuden fremgår det, at kapellet har haft et par store messingstager samt en lille klokke, »so vorhin auf dem thurn gehangen« [korrekturtilføjelse].